

درآمدی به برنامه درسی کارورزی در تربیت معلم: با تأکید بر پژوهش روایی

حسین قربانی^۱

ابراهیم میرشاه جعفری^۲

چکیده: برنامه درسی کارورزی، برنامه یادگیری فکورانه و تجربی بر مبنای صلاحیت‌های علمی و حرفه‌ای دانشجویان در صحنه عمل است. کارورزی یکی از مهم‌ترین دروس تربیت معلم است. در این رهگذر دانشجویان دانش، مهارت و نگرش معلمی را در پرتو تلفیق دانش نظری و عملی و بر مبنای محیط‌های واقعی آموزشی به دست می‌آورند. هدف مقاله حاضر این است که ضمن تبیین جایگاه درس کارورزی در عرصه تربیت معلم، به معرفی پژوهش روایی به عنوان یکی از ارکان این درس بپردازد. پژوهش روایی به توسعه تفکر فکورانه در یادگیری کلاسی و فهم عمیق تجارب آموزشی تمرکز دارد و به کاوش داستان‌ها و زیست آموزشی دانشجویان می‌پردازد. روایت پژوهی امکان تأمل بر نظریه‌های مرتبط با تدریس و یادگیری را در عمل فراهم می‌نماید و ضمن تشریح پدیده‌های آموزشی، فرصت توصیف رخدادها را فراهم می‌کند. در دوره‌های تربیت معلم، دانشجویان در فرایند کارورزی باید بتوانند با استفاده از پژوهش روایی گزارش‌های جمع‌آوری شده از کاوش موقعیت‌های آموزشی را به صورت روایت نقل و کدگذاری نموده و ضمن سازماندهی گزاره‌ها بتوانند مسائل آموزشی را تبیین نمایند. بنابراین در این مقاله جایگاه و اهمیت پژوهش روایی در برنامه درسی کارورزی در تربیت معلم مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت.

کلید واژه‌ها: تربیت معلم، کارورزی، پژوهش روایی، تجربه، عمل‌ورزی

مقدمه

کارورزی نقطه عطف تربیت معلم است و بود و نبود تربیت معلم از حیث آثار تربیت حرفه‌ای در اینجا رخ می‌نمایند. تلاش توأم با خلاقیت و پشتکار برای پشت سر گذاشتن موانع ریز و درشتی

ghorbani@edu.ui.ac.ir

sebrahimjafarj@yahoo.com

۱. دانشجوی دکتری برنامه درسی دانشگاه اصفهان

۲. استاد برنامه‌درسی دانشگاه اصفهان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

درآمدی به برنامه درسی کارورزی در تربیت معلم ...

(تلخایی و فقیری، ۱۳۹۳). بنابراین، موارد زیر را می‌توان به عنوان اهداف کارورزی مورد توجه قرار گیرد:

- شناخت توانمندی‌های حرفه‌ای فردی
- تشخیص ضعف‌ها و قوت‌های تدریس
- آشنایی با اصول یادگیری و مهارت در دانش افزایی در رشته مورد تدریس
- آشنایی با روش‌های مختلف تدریس و نقش معلم یا مربی در عمل
- شناختن هدف‌های آموزش و پی بردن به نقش معلم در دست یابی به آنها
- تقویت و گسترش مهارت‌های تدریس و کلاس داری
- مهارت در استفاده جذاب‌تر، گویاتر و مؤثرتر از منابع، مواد و کارافزارهای آموزشی
- مهارت در اجرای وظایف و مسئولیت‌های اداری روزانه از قبیل حفظ و نگهداری پرونده‌ها و اسناد مورد نیاز و هم‌چنین استفاده و ارائه به موقع آنها (رئوف، ۱۳۷۱).
- فراهم نمودن تجارب متوالی تدریس، فراتر از کلاس، که در آن دانشجویان به تدریج کفایت مسئولیت‌پذیری تدریس در کلاس را به دست می‌آورند.
- فراهم نمودن تجاربی برای افزایش آگاهی در ارتباط بین نظر و عمل.
- تدارک تجاربی در راستای افزایش فهم دانشجومعلم‌ان از روش‌های عملی و مدیریت موقعیت‌ها.
- دریافت حمایت از یک معلم همکار و مشاور دانشگاهی در راستای کمک به تقویت پیوسته دانشجومعلم‌ان و تحلیل نمودن و دریافت بازخورد از مهارت‌های تدریس دانشجومعلم‌ان.
- فراهم نمودن فرصت‌هایی برای کاربست بهترین راهبردهای عملی تدریس در موقعیت‌های آموزشی.
- فراهم نمودن فرصت‌هایی برای درگیری با زندگی روزانه و فعالیت‌های مشارکتی مدارس (راهنمای اصول کارورزی دانشگاه سنت جوزف، ۲۰۱۳).

پروژه‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

درآمدی به برنامه درسی کارورزی در تربیت معلم ...

می‌کند، بعد از آن پرسش‌هایی را مطرح می‌سازد و سپس به آنها در قالب فرضیه پاسخ‌های احتمالی می‌دهد و درصدد اثبات ادعاهای خود برمی‌آید. همچنین به ارزیابی و تحلیل می‌پردازد و فرضیه خود را به محک آزمایش می‌گذارد و در آخر نتیجه‌گیری می‌کند. بدین ترتیب، برنامه کارورزی، گزارش فراورده تلاش‌های کارورز و کارنامه وی در طی دوره کارورزی را شامل می‌شود (فقیری، ۱۳۹۴). بنابراین، کارورزی دانشجو معلمان حداعلای تجربه‌ورزی در همه برنامه‌های تربیت معلم است. این تجربه‌ها بخش حیاتی آماده‌سازی دانشجو معلمان برای تبدیل شدن به یک معلم حرفه‌ای محسوب می‌شود. در طول تجارب کارورزی دانشجو معلمان باید فعالیت‌های زیر را انجام دهند:

- مشاهده فعالیت‌های مدارس.
- تجزیه و تحلیل اجرای برنامه درسی و راهبردهای آموزشی.
- مشاهده رشد و پیشرفت دانش‌آموزان.
- همکاری در فعالیت‌های کلاسی و فوق برنامه.
- و عهده‌دار شدن مسئولیت‌های یادگیرندگان و فعالیت‌های آموزشی (راهنمای اصول کارورزی دانشگاه الد دومینیون، ۲۰۰۸).

با تأمل در فعالیت‌هایی که دانشجو معلمان در فرایند کارورزی انجام می‌دهند می‌توان به این نکته پی برد که کارورزی، فرایندی پایان‌پذیر به معنای رسیدن به مرحله‌ای که حد اعلاای تجربه حاصل شود، تلقی نمی‌شود. بلکه کارورزی فهمی است که همواره در پرتو کسب تجارب متفاوت و متنوع تعریف شده و عمق پیدا می‌کند و به طور ایده‌آل نباید برای آن خط پایانی مطلق متصور شد.

ضرورت پژوهش روایی در برنامه درسی کارورزی

مبانی نظری کارورزی یادگیری تجربی و مشاهده‌ای است که بر دیدگاه آموزش و پرورش تجربی استوار است. مشاهده، توصیف و روایت، از عناصر اصلی آن است و آموزش نویسندگی به ویژه روایت‌نویسی و گزارش‌نویسی از لوازم اصلی آن است که به مشاهده‌گر کمک می‌کند تا بتواند از یک مشاهده تأملی به یک نگارش تأملی دست پیدا کند. از این رو تبیین انواع، سبک‌ها و شیوه‌های مشاهده، توصیف، روایت‌نویسی و گزارش‌نویسی از گام‌های عملی تدوین برنامه کارورزی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

درآمدی به برنامه درسی کارورزی در تربیت معلم ...

دانش شخصی عملی خود را بهبود بخشند (زرقانی، ۱۳۸۹). از سوی دیگر باید اذعان داشت که در فرایند کارورزی، پژوهش روایی به مثابه ابزاری است که دانشجومعلم به واسطه آن می‌توانند فهم خود از مسائل مرتبط با تدریس و یادگیری را به اشتراک بگذارند، در مورد آنها به بحث بنشینند، و با تلاقی این تجارب، دانش و شایستگی‌های عملی و حرفه‌ای خود را ارتقاء دهند.

مسئله‌یابی و نمونه‌گیری در پژوهش روایی

در همه روش‌های تحقیق، فرایند پژوهش روی مسئله یا مشکل متمرکز است. به عبارت دیگر هدف محقق کاوش و شناسایی مسئله پژوهشی است (کرسول، ۲۰۱۲). در پژوهش روایی نیز تحقیق حول یک رخداد، پدیده یا مفهوم است که با کاوش آن اهدافی چندگانه دنبال می‌شود: مثلاً حل یک مشکل آموزشی، روشن‌گری و بازتعریفی یک مسئله، ضرورت تأکید بر یک مفهوم تربیتی، اهمیت نقش یکی از کارگزاران تعلیم و تربیت یا تجربه یک موقعیت در نظام آموزشی. اما وجه تمایز مسئله پژوهشی در پژوهش روایی نسبت به سایر روش‌های تحقیق در این است که، در روایت پژوهشی محور فرایند تحقیق فقط حول تجارب داستان‌وار است. به عبارت دیگر ماهیت پژوهش روایی ایجاب می‌کند که در بررسی و کاوش مسائل آموزشی، محور فعالیت‌های محقق فقط داستان‌ها و روایت‌ها باشند. این داستان‌ها نیز، کلیه تجارب روایی دانش‌آموزان و همه کارگزاران آموزشی را در بر می‌گیرد. بنابراین مهم‌ترین نکته در شروع پژوهش روایی این است که مسئله پژوهشی، حول تجارب داستان‌وار باشد. به عبارت دقیق‌تر فقط باید مسائلی مورد بررسی قرار گیرند که با داده‌های روایی امکان پاسخ‌گویی به آن وجود داشته باشد. متعاقباً بعد از این مرحله باید فرد یا افرادی که تجارب آنها در راستای فهم مسئله پژوهشی است گزینش شوند. شرکت‌کنندگان نیز می‌توانند از بین افراد عادی یا خاص باشند، ولی نکته مهم این است که تجارب آنها باید راهگشای مسائل تحقیق باشد. بنابراین حتی از نمونه‌های در دسترس نیز می‌توان استفاده کرد (کرسول، ۲۰۱۲). اما مسئله بسیار مهم این است که در پژوهش روایی تعداد معدودی نمونه انتخاب می‌شود، و به جای اینکه وسعت اطلاعات مدنظر باشد عمق اطلاعات مورد تأکید است. بنابراین هیچ حجم نمونه ثابتی در پژوهش روایی وجود ندارد، و تعداد نمونه بر اساس پدیده، گروه مورد مطالعه و منطق پژوهش می‌تواند متفاوت باشد. به عنوان مثال در یک

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

درآمدی به برنامه درسی کارورزی در تربیت معلم ...

تلاشی است برای درک ابعاد کلیدی این دانش ضمنی و همچنین دسترسی به معلم و نیز دیگرانی که واجد علایق مشترکی هستند. زندگی یک معلم سرشار از گفتگوهای روزانه پیرامون فعالیت تدریس در اتاق همکاران است. بیان این حکایات تلاشی است برای درک رخدادهای و این در واقع یکی از اهداف رویکرد روایی است و کمک می‌کند معلم، دانش‌آموز و محققان، دانش و تجربیات مربوط به کلاس را ادراک نمایند (شعبانی‌ورکی، ۱۳۸۵:۹۳). بنابراین، استفاده از روایت-ها، و چارچوب‌های معرفت‌شناختی که از طریق آنها این روایت‌ها معانی را مجسم و ابلاغ می‌کنند، نه تنها یک شیوه مهم تفکر درباره برنامه درسی است، که تدریس را میسر می‌کند، بلکه حیاتی است برای فهم آنچه در مدرسه می‌گذرد (آل حسینی، ۱۳۹۳).

کورتازی^۱ (۱۳۹۱) معتقد است پژوهش‌های اخیر درباره آموزش و روایت بر توسعه راهکارهای روایی در یادگیری کلاسی و فهم تجربه‌های آموزشی تمرکز دارد و نیز تجربه و سرگذشت حرفه‌ای و زندگی آموزشی معلمان را بررسی می‌کند. این کار نیز از راه‌های زیر انجام می‌گیرد:

۱. کاربرد نظریه‌های مربوط به تجربیات رواشناختی، زبان شناختی، اجتماعی و فرهنگی یادگیری از طریق داستان‌گویی و استفاده از روایت آموزشی در کلاس‌ها.
۲. هدایت پژوهش‌های نظری و عملی که ساختار اجتماعی تجربه‌های یادگیری و تدریس را می‌آزماید.
۳. پیشرفت آموزشی مرتبط با ارتقاء آگاهی متخصصان.
۴. شناسایی از طریق تحلیل روایی نقش جنبه‌های انسانی و شاعرانه آموزش.

در ادامه، کورتازی می‌افزاید که تحلیل روایت‌های معلمان، حس عمیق هویت حرفه‌ای و کشمکش‌های میان خود شخصی و خود حرفه‌ای را در شرایط تحول آموزشی نشان می‌دهد. واداشتن معلمان به ارائه گزارش‌های روایی شخصی‌شان از تدریس و سپس تمرکز منتقدانه بر مفاهیم و شرایط پیرامون آنها، کاربرد فزاینده‌ای در پیشرفت معلمان دارد. معلمان تازه کار از طریق پرس و جوهای روایی، کارها و باورهای تدریسی خود یا دیگران را می‌سنجند. اگر چه این تأمل روایی می‌تواند گسترش یابد تا زمینه دیگری را شامل شود. زمینه‌ای که بیان می‌کند از

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

درآمدی به برنامه درسی کارورزی در تربیت معلم ...

تربیتی در سطح مدرسه و کلاس درس را واکاوی کنند، و این که چگونه تصمیمات اخذ شده می‌تواند پیامدهای مثبت و گاه جبران ناپذیری را به دنبال داشته باشد. این توانایی بستر لازم را برای ورود دانشجو به مباحث بعدی کارورزی در ترم‌های آینده آماده نموده و این امکان را به او می‌دهد تا یافته‌های حاصل از تجربیات شخصی را در قالب پژوهش روایی گزارش کند و از این طریق نه تنها توانایی‌های حرفه‌ای خود را توسعه دهد، بلکه یافته‌های حاصل از تجربیات شخصی را در قالب صورت‌بندی‌های جدید با دیگران به مشارکت گذارد (حبیب‌زاده، ۱۳۹۳:۴). بنابراین با استفاده از پژوهش روایی، دانشجو‌ها می‌توانند با نقل و بازگویی داستان‌های معنادار مرتبط با تدریس، به صورت فردی و گروهی به تحلیل و واکاوی پدیده‌ها و رخدادهای تربیتی بپردازند و با بازاندیشی بر نظریه‌های رسمی و ضمنی هدایت‌گر عمل خود، به یک آگاهی همه جانبه نسبت به دانش شخصی و حرفه‌ای دست پیدا کنند.

بحث و نتیجه گیری

مأموریت اصلی دانشگاه فرهنگیان، تربیت معلمانی توانمند و شایسته است که دانش، نگرش و مهارت‌های لازم را برای حفظ و ارتقاء سطح آموزش رسمی جامعه داشته باشند. برای رسیدن به این هدف، طراحی و اجرای برنامه درسی "کارورزی"، با رویکرد تربیت معلم فکور نقش اساسی و مهمی دارد، زیرا تقریباً بخش قابل توجهی از برنامه عملی آموزش تربیت‌معلم به کارورزی اختصاص دارد. بنابراین، اجرای صحیح برنامه کارورزی در مدارس مجری نقش مهمی در توسعه مهارت‌های معلمی دارد (حسینی‌زاده یوسفی، ۱۳۹۴:۵). در همین راستا، طبق سرفصل دروس دانشگاه فرهنگیان و در راستای کسب شایستگی عمیق و همه‌جانبه در عمل معلمی، هشت واحد درس کارورزی برای دانشجومعلمان در نظر گرفته شده است. بنابراین پرداختن به این درس، یعنی توجه به یکی از بنیادی‌ترین واحدهای درسی در دوره‌های تربیت معلم. در درس کارورزی دانشجویان باید به مثابه یک پژوهش‌گر فکور، گزارش‌های جمع‌آوری شده از موقعیت‌ها و رخدادهای فیزیکی، عاطفی، آموزشی، تربیتی را به صورت روایت نقل و کدگذاری نموده و گزاره-ها را در قالب مضامین و مفاهیم معنادار سازماندهی نمایند. در این فرایند دانشجومعلمان با ایجاد پیوند میان نظر و عمل می‌توانند پدیده‌های تربیتی را از زاویه دید و بر مبنای تجربه خود

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

درآمدی به برنامه درسی کارورزی در تربیت معلم ...

خودفاش‌گویی تجارب خود و نمودهای نظریه‌های رسمی تدریس بپردازند. بنابراین آنچه در فرایند کارورزی اهمیت دارد نقل تجارب روایی به زبان خود راوی است. چرا که در این بستر، افزون بر این که همه صداها شنیده خواهند شد، فرصتی برای صحنه گذاشتن به تکرار و تفاوت‌ها، نقل و نگارش خلاقانه روایت‌های کلاسی و ظهور و پرورش منش و شخصیت معلمی فراهم خواهد شد. بنابراین باید توجه داشت که پژوهش روایی، نه تنها یک روش پژوهش، بلکه یک روش برای تدریس و یادگیری و فراتر از این یک برنامه درسی است.

منابع

- آل حسینی، فرشته (۱۳۹۳). *پژوهش روایی (تأمل بر مفهوم تجربه)*. گروه پژوهشی کارورزی و آماده سازی معلمان. پژوهشکده مطالعات تربیت معلم.
- امام جمعه، محمدرضا، محمود؛ مهرمحمدی (۱۳۹۰). *نقد و بررسی رویکردهای تدریس فکورانه به منظور ارائه برنامه درسی تربیت معلم فکور*. فصلنامه مطالعات برنامه درسی.
- ایروانی، شهین (۱۳۸۸). *رابطه نظریه و عمل در تعلیم و تربیت*. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- تلخابی، محمود و فقیری، محمد (۱۳۹۳). *تحلیل گفت‌مان کارورزی*. *آموزشنامه دانشگاه فرهنگیان*: ویژه‌نامه کارورزی سال اول. ش ۵.
- حبیب‌زاده، شیرین‌دخت (۱۳۹۳). *کند و کاو در نحوه اجرای طرح جدید کارورزی*. *آموزشنامه دانشگاه فرهنگیان*: ویژه‌نامه کارورزی سال اول. ش ۴.
- حسین‌زاده یوسفی، غلام حسین (۱۳۹۴). *راهنمای عملی برنامه کارورزی ۳*. *دانشگاه فرهنگیان*، معاونت آموزشی و تحصیلات تکمیلی.
- حیدری‌نقدعلی، ژیلا (۱۳۹۳). *پژوهش روایی: چیستی و چگونگی*. *آموزشنامه دانشگاه فرهنگیان*: ویژه‌نامه کارورزی سال اول. ش ۵.
- رئوف، علی (۱۳۸۸). *فلسفه حرفه آموزی به معلمان*. ماه‌نامه پژوهش‌نامه آموزشی. شماره ۱۱۷.
- رئوف، علی (۱۳۷۱). *تربیت معلم و کارورزی*. چاپ اول. تهران: انتشارات فاطمی.
- زرقانی، اعظم (۱۳۸۹). *ویژه‌نامه همایش تربیت معلم گروپ برنامه درسی شواب و عمل فکورانه*، انجمن مطالعات برنامه درسی ایران.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی